

Vrednotenje arheoloških najdišč za upravljanje v obliki turističnega kompleksa arheološki park

Andreja Breznik

The aim of the article was to create a model for evaluation of open-air archaeological sites in Slovenia for development of archaeological parks for specific purposes (tourism) and management of the site. 44 locations of open air archaeological sites have been included in the research. In compiling the catalogue we have been interested in features of the site, which are important for evaluation of the developmental potential of an archaeological park. For the evaluation, four criteria have been taken into account: the extent of the presented unit, available area, access to the site and geographical location.

Key words: archaeological site, archaeological park, cultural heritage management, evaluation, tourism use of heritage

Náčrtna prezentacija in povečanje dostopnosti na zaščiteneh območjih dokazano prispevata k uspešnejšemu ohranjanju dediščine, saj primerna ureditev in interpretacija dvigujeta zavest o njeni vrednosti.¹ V tem kontekstu je pomembna tudi turistična raba arheoloških najdišč, saj je turizem enako pomemben dejavnik ohranjanja dediščine in prispeva k večji ozaveščenosti in njeni vključenosti v javno življenje.² Beneška listina³ v 5. členu kot bistveni dejavnik pri ohranjanju dediščine navaja njeno revitalizacijo, torej da dediščini dodelimo novo »družbeno koristno vlogo«. Po mnenju Marasovića je to najtežje dodeliti arheološkim ruševinam, če primerjamo možnosti revitalizacije in adaptacije drugih spomenikov

(denimo cerkva, gradov itd.).⁴ S tem, ko so arheološki spomeniki izgubili svojo primarno funkcijo, je po mnenju Maroevića njihov edini namen prikazovanje svoje vrednosti, ki se nato ustrezno oblikuje glede na potrebe obiskovalca: turistično, vzgojno-izobraževalno, strokovno in znanstveno.⁵

Ob naštetih predpostavkah in dejstvu, da je ena od vrednosti dediščine tudi ekonomska, se v prispevku ukvarjamo z možnostjo uporabe arheoloških najdišč v obliki posebnega turističnega produkta, to je arheoloških parkov. Sodobni arheološki parki predstavljajo svojstven način upravljanja z arheološko dediščino: gre za transformacijo najdišča v več hektarjev velik kompleks, prirejen za obiskovalce, s prikazom ostalin, ki zavzemajo manjši del arheološke zgodbe, bogatijo širši javnosti razumljivejše oblike prikaza (zlasti rekonstrukcije in didaktični prikazi), in pa nizom obstranskih dejavnosti (igrišča in

1 Paul F. J. Eagles, Stephen F. McCool, and Christopher D. Haynes, *Sustainable Tourism in Protected Areas: Guidelines for Planning and Management* (Switzerland and Cambridge: IUCN Gland, 2002), 110.

2 ICOMOS, »Mednarodna listina o kulturnem turizmu: Upravljanje turizma na območjih dediščinskega pomena,« in *Doktrina 1: Mednarodne listine ICOMOS*, ed. Jovo Grobovšek (Ljubljana: Združenje ICOMOS/SI, 1999), 2. in 3. načelo.

3 ICOMOS, 5. člen.

4 Tomas Marasović, *Aktivni pristup gradivelskom nasljeđu (Split: Sveučilište u Splitu* (Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta, Društvo konservatora Hrvatske, 1983), 128–34.

5 Ivo Maroević, *Uvod u muzeologiju* (Zagreb: Zavod za informacijske studije, 1993), 252.

igrala, gostišča, muzejska trgovina itd.). Seveda takšna raba in adaptacija zahtevata tako korenite fizične kot vsebinske posege v arheološko najdišče, zato se je potrebno takih projektov lotevati s previdnostjo. Poleg naštetega so za oblikovanje takšnih produktov potrebne določene lastnosti arheološkega najdišča, meritve in vrednotenje teh pa nam da oceno njihovega potenciala za razvoj kompleksov arheoloških parkov.

Potreba po oblikovanju posebnega modela vrednotenja se je pokazala tekom raziskave o načinu upravljanja arheoloških prezentiranih najdišč na prostem.⁶ V Sloveniji beležimo 44 takšnih lokacij, kjer prepoznavamo več pomanjkljivosti na področju upravljanja. Najizrazitjše so odsotnost osnovnega vzdrževanja, pospešen propad dediščine zaradi prvega razloga in nenazadnje odsotnost interpretativnih vsebin, ki bi povečale njihovo dostopnost v najširšem pomenu te besede. Omenjena skupina spomenikov je za nas v okviru prispevka zanimiva z vidika potencialov, ki jih prostor RS z bogato arheološko dediščino nudi za razvoj turizma, in na splošno njihove oživitve in uporabe, saj se je v preteklosti pokazala največja šibkost prav na tem področju, torej v tisti fazi managementa, ki bi ji lahko rekli aplikativna.

Konkretno so nas zanimali potenciali lokacij za razvoj dejavnosti arheološkega parka, ki ima naslednje zahteve: zadosten obseg prezentiranih arheoloških ostalin, zadosten obseg razpoložljivih površin v okolici za izgradnjo potrebne infrastrukture, fizična dostopnost in geografska lega. Kriterije vrednotenja pojasnjujemo v nadaljevanju.

Vzorec

Dostop do podatkov

Register nepremične kulturne dediščine (v nadaljevanju Register) je uradna zbirka podatkov o nepremični kulturni dediščini na območju Republike Slovenije. Z vpisom v Register vsaka enota dobi evidenčno številko dediščine (EŠD), ki jo

uporabljamo v vseh postopkih varovanja kulturne dediščine. Register je živa baza podatkov, kar pomeni, da se nenehno dopolnjuje. Z iskanjem po ključnih besedah »arheološka dediščina« in »muzej na prostem« je bilo leta 2009 iz Registra pridobljenih šest zadetkov. Iskanje po ključni besedi »arheološki park« ni dalo zadetkov. Arheološka najdišča, ki so uvrščena v katalog, so rezultat raziskave in podatkov, dobljenih v strokovni literaturi, terenskih pregledih in ustnih informacijah. Lokacije, ki smo jih locirali in uvrstili v katalog, so bile naknadno usklajene z območjem enote dediščine in s podatki v Registru. Območje prezentacije arheološkega najdišča je praviloma manjše od območja enote dediščine in praviloma zavzema majhen del arheološkega najdišča, ki je bil po odkritju prezentiran.

Kriterij izbora

Pri oblikovanju vzorca smo upoštevali kriterije arheoloških prezentacij skladno z definicijo arheološkega parka. Arheološki park je območje, ki je arheološko zaščiteno, dopolnjeno z elementi krajinske arhitekture in urejeno za sprehode (ima parkovno ureditev), kjer so na prostem prezentirane arheološke ostaline *in situ*.⁷ Ključne besede in kriteriji umestitve, ki jih nazorno predstavlja spodnja tabela, so torej: prezentacija kot konservatorski poseg, prezentacija kot oprema najdišča, prezentacija kot ureditev prostora, prisotnost arheoloških ostalin *in situ*, na prostem. Dodatni kriterij umestitve enote v naš raziskovalni vzorec je še vrsta dediščine, ki mora biti arheološka. V vzorec so bile zajete enote, ki so v Registru pod rubriko vrsta dediščine opredeljene kot »arheološka dediščina«.

Skladno s kriteriji smo v vzorec zajeli 44 prezentiranih arheoloških najdišč na prostem. Lokacije smo primerjali z enotami dediščine, vključenimi v Register. Ob tem smo prostorsko ločene lokacije arheoloških parkov razvrstili v ločene kataloške enote, četudi so v smislu arheološkega konteksta in EŠD povezane, kot denimo v Ljubljani (EŠD 329), v Šempetru v Savinjski dolini (1053), na Vrhniki (EŠD 844) itn.

6 Andreja Breznik, »Upravljanje arheološkega parka v RS« (PhD diss., Univerza v Ljubljani, 2012), http://dk.fdv.uni-lj.si/doktorska_dela/pdfs/dr_breznik-andreja.pdf.

7 Andreja Breznik, »Arheološki park: Dejavnost rekonstruiranja preteklosti«, *Varstvo spomenikov* 41(2006): 80.

Tabela 1. Ključne besede in kriteriji umestitve dediščine v kategorijo arheološki park.

Prezentacija kot konservatorski poseg	Prezentacija kot oprema	Prezentacija kot ureditev prostora	Prisotnost arheoloških ostalin	In situ	Na prostem
Načrtni prikaz, konservatorski poseg, s katerim izluščimo in poudarimo lastnosti (te so vidne)	Ureditev spomenika: table, kažipoti, muzejska pomagala	Parkovna ureditev: poti, zelenica...	Vir informacij so ostaline, pridobljene z arheološko raziskavo	Lega arheološke ostaline na mestu odkritja	So odkrite, izkopane, so na odprtem

Prilagamo seznam enot, ki so bile zajete v vzorec:

Ajdovščina – Arheološko najdišče Castra
 Brengova – Rimsko gomilno grobišče II
 Celje – Arheološko najdišče Celje
 Ceršak (Novine nad Šentiljem) – Gomilno grobišče; Gradišče
 Dolenjske Toplice – Arheološko najdišče Cvinger
 Drama (Otok pri Dobravi) – Območje srednjeveškega mesta Gutenwerth
 Drnovo / Antično pristanišče – Arheološko najdišče Neviodunum
 Drnovo / Antične grobnice – Arheološko najdišče Neviodunum
 Hajdina – Arheološko območje prvi mitrej
 Izola – Arheološko najdišče Simonov zaliv
 Jerinov grič – Zaporni zid na Smrekovcu
 Jurišna vas – Ančnikovo gradišče
 Kalce pri Logatcu – Obrambni stolp Lanišče
 Kamnik – Mali grad
 Kobarid – Arheološko najdišče Tonovcov grad
 Ljubljana / Mirje – Arheološko najdišče Ljubljana
 Ljubljana / Jakopičev vrt – Arheološko najdišče Ljubljana
 Ljubljana / Starokrščanski center – Arheološko najdišče Ljubljana
 Maribor – Villa rustica in staroslovansko grobišče Radvanje
 Miklavž na Dravskem polju – Gomilno grobišče
 Most na Soči – Arheološko najdišče Sveta Lucija
 Mošnje – Arheološko najdišče Pod cesto
 Nemaška vas – Arheološko najdišče Ajdovska jama

Podkraj – Arheološko najdišče Hrušica-Ad Pirum
 Podkraj pri Hrastniku – Rimskodobna naselbina Ribnik
 Podlože – Gomilno grobišče Gomila
 Potoki pri Žirovnici – Arheološko najdišče Ajdna
 Ptuj / Tretji mitrej – Tretji mitrej z rezervatom
 Ptuj / Rimska cesta – Arheološko najdišče Levi Breg
 Razvanje – Arheološko najdišče Poštela
 Rifnik – Arheološko najdišče Rifnik
 Rožanec – Antični mitrej
 Stari trg pri Slovenj Gradcu – Arheološko najdišče Colatio
 Šebrelje – Arheološko najdišče Divje babe I
 Šempeter v Savinjski dolini / Antično grobišče s cesto (vzhodni del) – Antična nekropola
 Šempeter v Savinjski dolini / Park z antičnimi grobnicami (zahodni del) – Antična nekropola
 Vače – Prazgodovinsko gradišče z grobišči
 Verd – Zaporni zid pod Bukovim vrhom
 Volčji grad – Arheološko najdišče Debela griža
 Vranje – Arheološko najdišče Ajdovski gradec
 Vrhnika / Mestno pokopališče – Arheološko najdišče Nauportus
 Vrhnika / Turnovšče – Arheološko najdišče Nauportus
 Vrtovin – Arheološko najdišče Sv. Pavel
 Zgornja Slivnica – Arheološko najdišče Magdalenska gora

Podatki

Zanimali so nas osnovni podatki o najdišču in lastnostih arheološkega najdišča in prezentacije, ki so za nas pomembni za ovrednotenje po-

tenciala za razvoj dejavnosti arheološkega parka. Osnovni podatki so dobljeni iz Registra in so naslednji: Ime enote, EŠD, Tekstualni opis enote, Datacija celotne enote in Vrsta spomenika (dediščina, spomenik lokalnega pomena, spomenik državnega pomena).⁸ V katalogu so označeni z (R). V drugem delu opisa smo zbirali podatke, ki smo jih potrebovali za ovrednotenje. Ti so: Arheološka prezentacija na prostem, Druge arheološke prezentacije (v bližini, ki se vežejo na arheološki park), Datacija prezentirane enote, Metoda prezentacije, Površina oziroma obseg prezentacije, Dostop, Bližina mesta, Stanje spomenika oziroma dediščine na dan ogleda ter Ovrednotenje. Zadnji dve kategoriji sta subjektivni oceni raziskovalke. Terenska opazovanja so potekala od leta 2005 do leta 2011. V tem času so se zaradi različnih okoliščin razmere lahko ponekod spremenile, kar smo zabeležili.

Zaradi omejenega obsega prispevka na tem mestu ne moremo objaviti celotnega kataloga, je pa ta dostopen na drugem mestu.⁹

Metoda meritev in opazovanja

Površino obsega prezentacije in razpoložljivih površin smo merili s pomočjo Interaktivne karte, ki je sestavni del Registra in vsebuje orodje za izmero ploščine območij. Podlaga Interaktivne karte so zračni posnetki ozemlja Republike Slovenije. Območja dediščine so označena z barvnimi polji. Zaradi goste vegetacije, resolucije in zmožnosti, ki jih ponuja orodje za izmero ploščine, so na nekaterih mestih izmere obsega prezentacije približne. Po naši oceni je v nekaterih primerih, zlasti v primerih prazgodovinskih gradišč in grobišč, možnost odstopanja do 20 %. V primerih, ko so prezentirani zidani ostanki in ostanki na odprtem, je izmera natančna.

Pri izmeri obsega prezentacije smo upoštevali samo obseg prezentirane arheološke površine, torej brez parkovne ureditve. V primeru naselbinskih kompleksov ali grobišč je za zunanji rob prezentacije vzeto območje, kjer se konča načr-

tna ureditev najdišča. V primeru zidanih objektov smo notranjost, četudi ni bila pozidana, zajeli v obseg prezentacije. Zaradi različnih tipov arheoloških najdišč in prezentacij (ruševina ali ostanek druge strukture, kot recimo historična krajina, jama) smo pri meritvi grajenega objekta (ruševine) izmerili zunanji obod, v primeru historične krajine obseg celotnega kompleksa (zunanji rob grobišča in naselbine), v primeru jamskega najdišča pa površino notranjosti jame.

Pri izmeri razpoložljivih površin smo upoštevali že obstoječo okoliško parkovno ureditev. Za kriterij smo izbrali nepozidanost območja. To pomeni, da smo gozd ali kmetijsko površino upoštevali kot razpoložljivo površino. V primeru višinskih utrdb smo kot ožje razpoložljivo območje upoštevali ravni plato na vrhu hriba. V primeru razgibanega terena smo to posebej navedli.

Vrednotenje

Metoda vrednotenja

Za kriterije ovrednotenja potencialov za razvoj dejavnosti arheološkega parka smo izbrali obseg prezentirane enote, razpoložljive površine, dostop do najdišča in geografsko lokacijo. Najvišja ocena je 3, najnižja je 1. Ocenjevanje podrobno prikazuje Tabela 2.

Povprečje ocene kriterijev je dalo oceno potenciala za razvoj lokacije za dejavnost arheološkega parka, kot prikazuje Tabela 3.

8 Opredelitve o statusu so skupaj s povezavami na dokumente dostopne prek interaktivne karte.

9 Breznik, *Upravljanje arheološkega parka v RS*, 309–49.

Tabela 2. Kriteriji vrednotenja lokacije s pripadajočo oceno.

Kriterij	Ocena		
	1	2	3
Obseg prezentirane arheološke ostaline	Do 150 m ² oziroma posamezni manjši objekt	Od 151–500 m ² oziroma večji posamezni objekt ali del kompleksa	Več kot 500 m ² oziroma večji kompleks (naselbina, grobišče)
	<i>Majhen – 1</i>	<i>Srednji – 2</i>	<i>Velik – 3</i>
Razpoložljive površine za izgradnjo dopolnilne infrastrukture	Nič oziroma manj kot 1 ha.	Srednje: 1–2 ha	Dobro: več kot 2 hektarje
	<i>Nič oziroma skromne – 1</i>	<i>Srednje velike – 2</i>	<i>Velike – 3</i>
Fizična dostopnost	Primerna za hribolazce. Dostop s prevoznim sredstvom do najdišča ni mogoč	Primerna za odrasle in družine z večjimi otroki (nad 5 let), najdišče je dostopno z avtom, le del poti je treba opraviti peš	Primerna za družine z majhnimi otroki (vozički), za starejše in pogojno invalide (to se označi posebej kot 3+), neposredni dostop do najdišča mogoč s prevoznim sredstvom
	<i>Težka – 1</i>	<i>Srednja – 2</i>	<i>Lažka – 3</i>
Bližina večjega mesta (do 20 km)	Oddaljeno več kot 20 km	Oddaljeno več kot 2 km in manj kot 20 km	Oddaljeno od 0 do 2 km
	<i>Ne – 1</i>	<i>Srednje oddaljeno – 2</i>	<i>V neposredni bližini – 3</i>

Tabela 3. Izračun potenciala lokacije za razvoj dejavnosti arheološkega parka.

Ovrednotenje				
(ocena od 1 do 3)	Obseg prezent.	Razpol. površine	Fizična dost.	Bližina mesta
Potencial za razvoj AP	a	b	c	d
	$(a + b + c + d) / 4$			

Obrazložitev kriterijev

Obseg prezentacije: zaradi težke absolutne izmerljivosti obsega prezentacij, ki ne more biti edini kriterij ovrednotenja, smo v kategoriji obsega prezentacije postavili še kriterij kompleksnosti predstavitve arheološkega najdišča: posamični objekt, skupina objektov ali del kompleksa ter celotni kompleks (naselbina, grobišče). Tako je ponekod lahko lokacija, kljub temu, da je po kvadraturi ocenjena z 2, po kompleksnosti ocenjena z 1.

Razpoložljive površine smo razdelili v tri velikostne razrede: manj kot 1 ha, 1–2 ha, več kot 2 ha. Raziskava prostorske in vsebinske zasnove tujih primerov arheoloških parkov (glej Breznik) je pokazala, da je 1 ha minimalna površina za izgradnjo dopolnilne infrastrukture (zajema tudi

dopolnilne muzejske prikaze), kar je več, je dodana vrednost, tudi v smislu, da arheološki prikaz dopolnjuje naravno okolje.

Dostopnost: za kriterije dostopnosti smo izbrali način dostopa (peš ali z avtom oziroma drugim prevoznim sredstvom) ter težavnost dostopa (naklon terena).

Lokacija: za ovrednotenje lokacije smo uporabili podatke Statističnega urada Republike Slovenije (SURS), ki velikost mest vrednoti po številu prebivalcev. Za velika slovenska mesta veljajo tista z 20.000 prebivalci in več.¹⁰ Po podatkih SURS je bilo po teh kriterijih na dan 30. 6. 2010 med največja mesta uvrščenih 7 slovenskih mest: Ljubljana (271.885), Maribor (95.787), Ce-

¹⁰ Katja Kalin in Darja Šter, *Prebivalstvo Slovenije 2006* (Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije, 2008).

lje (37.777), Kranj (36.781), Velenje (25.834), Koper (24.854) in Novo mesto (23.158).

Razdalje med kraji smo izmerili s pomočjo spletnega orodja Google Maps.

Rezultati

Za kriterije ovrednotenja potencialov za razvoj dejavnosti arheološkega parka smo izbrali (1) obseg prezentirane enote, (2) obseg razpoložljivih površin, (3) dostop do najdišča in (4) geografsko lokacijo. Povprečje ocene ovrednotenja kriterijev je dalo oceno potenciala za razvoj lokacije za dejavnost arheološkega parka.

Analiza podatkov je dala naslednje splošne rezultate (Tabela 4):

9 (20,45 %) lokacij od skupno 44 ima prezentiran posamezni objekt do velikosti 150 m², 10 (22,72 %) lokacij je bilo uvrščenih v drugi velikostni razred, to je 150 m² do 500 m². Na 25 (56,81 %) lokacijah je prezentiran večji kompleks, ki po površini presega 500 m².

10 (22,72 %) lokacij nima razpoložljivih površin za izgradnjo dopolnilne infrastrukture, ki jo potrebuje kompleks arheološki parki. 3 (6,81 %) lokacije razpolagajo z okoliško površino v velikosti od 1 do 2 ha, kar pomeni določene danosti za izgradnjo infrastrukture, kot denimo parkirišča in sanitarije. Kar 31 (70,45 %) lokacij je umeščenih v okolje, kjer okoliške razpoložljive površine presegajo velikost 2 ha. To površino smo ocenili kot optimalno.

34 (77,27 %) lokacij je bilo z vidika fizične dostopnosti uvrščenih v kategorijo najlažje dostopnosti: dostop neposredno do najdišča je mo-

goč z avtom, teren z arheološkimi ostalinami je položen. Dostopnost je primerna za družine z majhnimi otroki, možna je tudi izgradnja poti za gibalno ovirane. 9 (20,45 %) lokacij je bilo uvrščenih v kategorijo srednje lahke dostopnosti: do najdišča vodi pešpot, bodisi po delno strmem ali stopničastem terenu. Teren je še vedno relativno lahko dostopen, ni pa primeren za družine z majhnimi otroki (do 5 let) in za invalide, saj ni mogoče speljati klančin in položnih poti. Samo v enem primeru (2,27 %) smo dostopnost ocenili s kategorijo težke dostopnosti, to je v primeru arheološkega najdišča Ajdna (1046 m n. v.) v kraju Potoki pri Žirovnici, kjer je pot izrazito strma in hribovska.

Geografska lega: 10 (22,72 %) lokacij leži v večjem slovenskem mestu (več kot 20.000 prebivalcev) ali v njegovi neposredni bližini. 8 (18,18 %) najdišč stoji na lokaciji, ki je od večjega mesta oddaljena v razdalji več kot 2 in do 20 km. 26 (59,09 %) lokacij je od večjega mesta oddaljenih več kot 20 km.

Analiza

Za ovrednotenje potenciala za razvoj dejavnosti arheološkega parka v RS na podlagi trenutnih danosti smo za splošno oceno potenciala izračunali aritmetično sredino vrednosti ocen po opisanih kriterijih. Ugotovili smo, da teh ocen ne velja gledati absolutno, temveč je potrebno primere preučiti posamično, kot bomo pokazali v nadaljevanju.

Analiza je dala naslednjo sliko (Tabela 4):

Tabela 4. Razvrstitev prezentiranih arheoloških najdišč na prostem glede na oceno skupnega vrednotenja.

Zap. št. v katalogu	Najdišče	Obseg prezent.	Razpol. površine	Fizična dost.	Bližina mesta	Ocena
5	Dolenjske Toplice	3	3	3	3	3
19	Maribor	3	3	3	3	3
3	Celje	2	3	3	3	2,75
10	Izola	3	2	3	3	2,75
20	Miklavž na Dravskem polju	2	3	3	3	2,75
30	Razvanje	3	3	2	3	2,75

4	Ceršak	3	3	3	2	2,75
31	Rifnik	3	3	3	2	2,75
35	Šempeter – Grobišče s cesto	3	3	3	2	2,75
36	Šempeter – Park z antičnimi grobnicami	3	3	3	2	2,75
44	Zgornja Slivnica	3	3	3	2	2,75
16	Ljubljana – Mirje	3	1	3	3	2,5
17	Ljubljana – Jakopičev vrt	3	1	3	3	2,5
2	Bregova	3	3	3	1	2,5
7	Drnovo – Antično pristanišče	3	3	3	1	2,5
12	Jurišna vas	3	3	3	1	2,5
22	Mošnje	3	3	3	1	2,5
26	Podložje	3	3	3	1	2,5
39	Volčji grad	3	3	3	1	2,5
38	Verd	1	3	3	3	2,25
6	Drama	1	3	3	2	2,25
9	Hajdina	2	3	3	1	2,25
13	Kalce pri Logatcu	2	3	3	1	2,25
15	Kobarid	3	3	2	1	2,25
23	Nemška vas	2	3	3	1	2,25
24	Podkraj	3	3	2	1	2,25
25	Podkraj pri Hrastniku	2	3	3	1	2,25
28	Ptuj – Tretji mitrej	2	3	3	1	2,25
32	Rožanec	2	3	3	1	2,25
37	Vače	3	3	2	1	2,25
18	Ljubljana – Starokršč. center	3	1	3	3	2
42	Vrhnika – Turnovše	2	1	3	2	2
1	Ajdovščina	3	1	3	1	2
8	Drnovo – Antične grobnice	1	3	3	1	2
33	Stari trg pri Sl. Gradcu	1	3	3	1	2
40	Vranje	3	2	2	1	2
41	Vrhnika – Mestno pokopališče	1	1	3	2	1,75
11	Jerinov grič	1	3	2	1	1,75
14	Kamnik	3	1	2	1	1,75
27	Potoki	3	2	1	1	1,75
43	Vrtovin	1	3	2	1	1,75
29	Ptuj – Rimska cesta	1	1	3	1	1,5
21	Most na Soči	1	1	3	1	1,5
34	Šebrelje	2	1	2	1	1,5

Z najvišjo oceno, to je 3, sta bili prepoznani 2 (4,45 %) lokaciji, to sta Maribor in Dolenjske Toplice. Omenjeni lokaciji odlikujejo najvišje ocene v vseh kategorijah ocenjevanja. Ob tem poudarimo, da prazgodovinsko najdišče Cvinger v stanju trenutne prezentacije ni povsem ustrezno: arheološke ostaline so zaradi stanja ohranjenosti in neočiščenosti terena slabo vidne v prostoru, manjkajo dopolnilne interpretativne vsebine, trenutne informativne table ne nudijo ustrezne vsebinske korelacije s stanjem na terenu. Na najdišču Maribor je situacija zaradi narave arheoloških ostalin, gre za ruševino zidanega objekta, v smislu prepoznavanja ostanka boljša, medtem ko so z vidika interpretacije slabosti enake kot v Dolenjskih Toplicah. Spomnimo, da z vidika ocenjevanja interpretacije to stanje oziroma oceno delijo vsa naša prezentirana arheološka najdišča.

Z oceno 2,75 je bilo ocenjenih skupno 9 (20,45 %) lokacij, to so: Celje, Ceršak, Izola, Miklavž na Dravskem polju, Razvanje, Rifnik, Šempeter – Antično grobišče s cesto, Šempeter – Antični park z grobnicami in Zgornja Slivnica. Podrobnejši pogled pokaže različne pomanjkljivosti. V primeru lokacij Celje in Miklavž na Dravskem polju je to obseg prezentacije, ki zajema večji objekt oziroma del večjega kompleksa. To pomanjkljivost lahko izboljšamo z odprtjem in prezentacijo novih arheoloških površin, predvsem pa z izgradnjo dopolnilnih interpretativnih vsebin. V mislih imamo npr. rekonstrukcije objektov, rekonstrukcije okolja, didaktične rekonstrukcije drugih arheoloških obdobij (na primer kronološki prikaz arheoloških obdobij) ipd. Kot smo pokazali že v teoriji, je originalni arheološki vir zgolj okostje, meso pa so dodatne vsebine. Takšen primer je Száchalombatta, kjer originalne arheološke ostaline predstavljajo 4,16 % površine celotnega kompleksa (prim. Tabela 8.3).

V primeru Izole se je kot pomanjkljivost pokazal obseg razpoložljivih okoliških površin, ki so potrebne za izgradnjo infrastrukture. Gre za lokacijo, ki zaradi vpetosti v urbano okolje razpolaga z omejeno površino zemljišča, čeprav obseg ni pod kritično mejo 1 hektarja.

V primeru Razvanja se je kot pomanjkljivost pokazala fizična dostopnost, saj se najdišče

nahaja v gozdu in na razmeroma strmem terenu. Te pomanjkljivosti z večjim posegom v okolico ni mogoče izboljšati, saj govorimo o kulturni krajini in bi takšen poseg uničil arheološko najdišče.

V petih primerih, to so Ceršak, Rifnik, Šempeter – Antično grobišče s cesto, Šempeter – Antični park z grobnicami in Zgornja Slivnica, se je kot pomanjkljivost pokazala geografska lokacija, vendar pa v vseh primerih govorimo o oddaljenosti od večjega mesta v radiju 20 km. Zanimiva pri vseh teh lokacijah pa je bližina avtoceste, ki povečuje dostopnost do lokacij. Poleg tega je v primeru Zgornje Slivnice zanimiva še bližina prestolnice, kar v splošnem izboljšuje njeno geografsko lego. Ta opažanja nam nakazujejo smer, kako izboljšati model vrednotenja z vključitvijo dodatnih meril.

Z oceno 2,5 je bilo ovrednotenih 8 (18,18 %) lokacij. Arheološka najdišča Brengova, Drnovo, Jurišna vas in Podložje so pokazale pomanjkljivost le v kategoriji oddaljenosti od večjega mesta, pri čemer ta razdalja ne presega razdalje 50 km. Pri drugih kriterijih so bile lokacije ocenjene z najvišjo oceno in so po našem mnenju zanimive z vidika razvoja podeželja.

Resno pomanjkljivost smo zaznali v primeru najdišč Ljubljana – Mirje in Ljubljana – Jakopičev vrt, kjer razpoložljive površine ne presežejo 1 hektarja in jih je zaradi vpetosti v urbano okolje ni mogoče povečati.

Diskusija

Analiza je pokazala, da končnega vrednotenja ne smemo gledati absolutno, temveč zahteva vsaka lokacija svojo obravnavo. To velja tudi za lokacije, ki so kot skupno vrednost dosegle oceno 2,25 ali manj. V tem pogledu, denimo, izstopata najdišče Ptuj in z njim arheološko-kontekstualno povezano najdišče Hajdina. Razvit lokalni turizem in možnost povezave posameznih arheoloških točk v celovito zgodbo nudita svojevrstne možnosti. Za ilustracijo pogledjmo še primer najdišča.

Nadalje je analiza pokazala, da je glede na naravo produkta arheološki park in pravila, ki

veljajo za oblikovanje takšnih produktov, ključnega pomena zadosten obseg razpoložljivih površin za izgradnjo turistične infrastrukture. Primerjava prostorske zasnove takšnih kompleksov nam pokaže, da lahko za izgradnjo arheološkega parka zadostuje relativno skromen ostanek arheološke ostaline, saj glavnilno zgodbe in doživetja tvorijo dopolnilni didaktični prikazi, objekti za sprostitev, rekreacijo ter gostinski in trgovinski objekti. Izkaže se, da je arheološka ostalina zgolj okolje produkta, kot denimo v primeru madžarskega arheološkega parka Szachalombatt, kjer znaša delež ostalin le 4,16 % celotne površine oziroma približno 300 kv. m. V tem pogledu potem nikakor ne moremo izključiti tistih naših lokacij, ki so bile v razredu obsega arheoloških ostalin ocenjene z najnižjo oceno (denimo 0000). Če primerjamo pomen prvega (a) in drugega (b) kriterija meritev, ugotovimo, da je obseg razpoložljivih površin (b) za izgradnjo arheološkega parka pomembnejši od obsega ohranjenih oziroma prezentiranih arheoloških ostalin (a). Poleg tega je v vseh primerih tako, da je obseg trenutne prezentacije, ki smo jo merili, manjši od dejanskega obsega ostalin, ki so pod zemljo, in se da to lastnost najdišča v mnogih primerih izboljšati. Ta analiza nam pokaže, da dejansko kriterija »a« in »b« nista somerljiva in bi bilo potrebno model izboljšati z vpeljavo ustreznih koeficientov. Ta analiza je pokazala tudi, da lokacije v urbanih okoljih praviloma nimajo po-

tenciala za razvoj arheološkega parka, saj prav zaradi vpetosti v takšno okolje nimajo zadostnega obsega razpoložljivih površin.

V raziskavi tujih primerov je večina sogovornikov geografsko lokacijo izpostavila kot enega pomembnejših dejavnikov uspešnosti delovanja, saj so od tega odvisne povezave z javnim prometom. Na splošno so večja mesta tudi sicer bolj obljudena in turistično obiskana in pomenijo večje število potencialnih odjemalcev naše storitve. To napeljuje na tezo, da sta fizična dostopnost do najdišča in geografska lokacija kriterija, ki dajeta arheološkemu najdišču dodano vrednost, nista pa ključna, razen v primeru gorskih najdišč. Tako ugotovimo, da je potrebno tudi v opazovanju te relacije vpeljati določene koeficiente, ki zmanjšajo pomen kriterijev »c« in »d«.

Nadalje smo ugotovili, da bi bilo pri ocenjevanju geografske lege priporočljivo meriti tudi bližino prometne infrastrukture (bližina avtocest, javnoprometne poveze itn.), pa tudi turistično ponudbo, zlasti tisto uveljavljeno (denimo toplice, letovišča, športna središča itd.).

Povzamemo lahko, da je podrobnejša obravnava posameznih lokacij, s tem pa tudi testiranje uporabnosti modela za vrednotenje, pokazala dve posebnosti, in sicer, da merila niso somerljiva in da bi bilo primerno model vrednotenja izboljšati z vključitvijo dodatnih meril. Zato nakazujemo smer novega razvoja modela (Tabela 5).

Tabela 5. Predlog za razvoj novega modela za izračun potenciala lokacije za razvoj dejavnosti arheološkega parka (K_n – kriterij; A – ocena vrednosti kriterija; a – korektorski koeficient).

VREDNOTENJE							
Kriterij	K_1	K_2	K_3	K_4	K_5	K_6	K_n
Opis kriterija	Obseg prezent.	Razpol. površine	Fizična dost.	Bližina mesta	?	?	?
(ocena od 1 do 3)	A	B	C	D	E	F	...n
Potencial za razvoj AP ?	$(A \cdot a + B \cdot b + C \cdot c + D \cdot d + E \cdot e + F \cdot f + \dots + N \cdot n) / n$						

Zaključek

V prispevku smo oblikovali model za vrednotenje arheoloških najdišč po kriterijih, ki smo jih oblikovali glede na značilnosti, ki veljajo za ra-

zvoj arheoloških parkov. Analiza posameznih lokacij z obravnavo ocen pod različnimi kategorijami je pokazala, da končnega vrednotenja ne smemo gledati absolutno, temveč zahteva vsaka

lokacija svojo obravnavo. Kljub temu model, ki smo ga razvili, ponuja uporabno orodje za vrednotenje lokacij.

Analiza je tudi pokazala določene pomanjkljivosti modela, ki ga bo potrebno v bodoče popraviti z ekonomskega vidika: dopolniti s korektorskimi koeficienti glede na težo posamezne lastnosti lokacije in z dodatnimi kriteriji, ki vplivajo na potencial za razvoj turističnega produkta oziroma na njegovo uspešnost, ki bo ekonomsko upravičila investicijo izgradnje kompleksa.

Summary

The aim of the article was to create a model for evaluation of open-air archaeological sites in Slovenia for development of the archaeological park regarding the nature of this specific (tourism) use and management of the site.

In the Republic of Slovenia the current situation in the field is a certain quota of monuments, which are due to specific conservation intervention exposed to climate, vegetation and human factors. In accordance with the definition of the archaeological park in narrow sense of the word we have included 44 locations in the catalogue – open air archaeological sites that we presented in past (Table 1 and 4). In compiling the catalogue we have been interested in basic information about the site and archaeological features of the park, which are important for evaluation of the developmental potential of an archaeological park activity.

Appropriate tools have been developed for the evaluation, four criteria have been taken into account: the extent of the presented unit, available area, access to the site and geographical location. The maximum score is 3, the lowest is 1 (Table 2). An average assessment of the criteria gave an estimation of the developmental potential the site for archaeological park activity (Table 3).

We have found that the key criteria for evaluating the potential of the sites is the availability of the adjacent areas for building the infrastructure. The extent of the archaeological remains (i.e. presentation) is less important due the fact that main characteristic of archaeological park is more the presentation of archaeological past using different didactic methods such as reconstructions and interactive presentations as well playgrounds, restaurants etc. The analysis also revealed that the physical

access and the geographical location provide added value.

A more detailed view of individual locations has shown various insufficiencies (compare Table 4), which could be improved in content, except in cases where there are some geographical specifics. The analysis has also shown that the formula for evaluation has to be improved in a sense that all factors are not equally important (on the base of economic data some correction factor has to be involved) as well that some additional factors have to be added. In that way we also suggested a possible way for the improvement of the evaluation model (Table 5). However, the analysis shown that the final evaluation should be seen not as absolute, as each location requires its individual treatment, although the approach we have developed provides a useful tool for evaluating them in general.

Viri in literatura

Breznik, Andreja. »Arheološki park: Dejavnost rekonstruiranja preteklosti.« *Varstvo spomenikov* 41(2006): 79–99.

Breznik, Andreja. »Upravljanje arheološkega parka v RS.« PhD diss., Univerza v Ljubljani, 2012. http://dk.fdv.uni-lj.si/doktorska_dela/pdfs/dr_breznik-andreja.PDF.

Eagles, Paul F. J., Stephen F. McCool, and Christopher D. Haynes. *Sustainable tourism in Protected Areas: Guidelines for planning and management*. Switzerland and Cambridge: IUCN Gland, 2002.

ICOMOS. »Mednarodna listina o konservaciji in restavraciji spomenikov in spomeniških območij (Beneška listina).« In *Doktrina 1: Mednarodne listine ICOMOS*, edited by Jovo Grobovšek, 25–8. Ljubljana: Združenje ICOMOS/SI, 1964.

ICOMOS. »Mednarodna listina o kulturnem turizmu: Upravljanje turizma na območjih dediščinskega pomena.« In *Doktrina 1: Mednarodne listine ICOMOS*, edited by Jovo Grobovšek, 61–7. Ljubljana: Združenje ICOMOS/SI, 1999.

Kalin, Katja, and Darja Šter. *Prebivalstvo Slovenije 2006*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije, 2008.

Marasović, Tomas. *Aktivni pristup graditeljskom nasljeđu*. Split: Sveučilište u Splitu; Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišća, Društvo konservatora Hrvatske, 1985.

Maroević, Ivo. *Uvod u muzeologiju*. Zagreb: Zavod za informacijske studije, 1993.

Register nepremične kulturne dediščine (januar 2013). [Http://rkd.situla.org/](http://rkd.situla.org/).